

5 | Környezeti oktatóközpontok Magyarországon

KÁRÁSZ IMRE

ÖSSZEFOGLALÁS

A környezeti oktatás és nevelés hatékonyságában fontos szerepe van a napjainkban 71 tagot számláló környezeti oktatóközpontok hálózatának (1. ábra), amelyet Magyarországon az 1980-as években szerveztek meg. Szervezetileg a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetségébe (KOKOSZ) tömörülnek (1. táblázat). A befogadó és működtető intézmények szerint, a tevékenység szintje, színterei és munkaformái szerint és az oktatóközpontok célcsoportjai szerint egyaránt rendkívül sokfélék (2. ábra). A közoktatásban (óvoda, általános és középiskola), a felsőoktatásban, a közművelődési intézményekben (művelődési központ, múzeum, állatkert), a környezetügyi szakigazgatási intézményekben (nemzeti park igazgatóság) egyaránt működnek, egy részük pedig a civil szervezetek és vállalkozások kereteiben dolgozik. Jelenlétük és programjaik által meghatározzák a befogadó intézmény környezeti attitűdjét és arculatát, kisugárzásukkal pedig jelentősen hatnak működési területük kisebb-nagyobb térségére. A pedagógusok környezeti továbbképzésében, az erdei iskolák és erdei óvodák minősítési rendszerének kidolgozásában és a megfelelés folyamatos ellenőrzésében, a nemzeti környezeti nevelési stratégia megvalósításában jelentős állami feladatot vállaltak át és látnak el. E fejezetben a környezeti oktatóközpontok hálózatát, majd a környezeti tudatformálást fejlesztő tevékenységét (a Tűzliliom Egyesület egri főiskolán működő oktatóközpontja példáján) mutattuk be. Azokat a helyi módszereket, amelyek segíthetnek másoknak, elsősorban az óvodáknak, az iskoláknak és más közoktatási intézményeknek a fenntarthatóságra felkészítés útján való elindulásban vagy ötleteket adnak a hatékonyabb megvalósításhoz. Tevékenységünket néhány ábrával illetve a színes oldalakon képekkel illusztráltuk (a kötet külön lapjain).

1. CIVILEK A KÖRNYEZETI NEVELÉSBEN

A környezeti nevelés olyan folyamat, amely során az emberek (életkoruktól függetlenül, de életkori sajátosságaik keretein belül) megismerik környezetüket és megtanulnak tudatosan

gondoskodni annak fenntarthatóságáról. Megvalósításában kitüntetett szerepe van a közoktatási intézményeknek az óvodától az egyetemig, de látványos eredmény csak a társadalom valamennyi szereplőjének egyidejű közreműködésével érhető el. Világszerte és hazánkban is igen fontos szereplője a környezeti tudatformálásnak a civil szféra. Angliában a Field Studies Council már 1947-ben 17 Tereptanulmányi Központot működtetett, később az USA-ban (pl. Minnesota, 1971: Wolf Ridge Environmental Learning Center = Farkas Gerinc Környezeti Oktatóközpont), Hollandiában (pl. Wageningen) és más országokban egyre több, elsősorban környezeti oktatást-nevelést végző civil központ jött létre (BENEDEK Á., 1998). A Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN, 1948), a Vadvédelmi Világalap (WWF, 1961) megalakulásuk óta szorgalmazták a természeti, később a környezetvédelmi problémák megismertetését és megelőzésük érdekében az oktatást és tudatformálást. Az első környezetvédelmi világkonferencia (Stockholm, 1972) ajánlásai alapján nemzetközi szinten szorgalmazták a környezetvédelmi problémák megjelenítését a formális oktatásban és az iskolán kívüli oktatási-nevelési színtereken egyaránt. Az UNESCO első Környezeti Nevelési Kormányközi Konferenciáján (Tbiliszi, 1977) és a Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) nevadai konferenciáján (1979) megfogalmazták és elfogadták a fogalmak tartalmát és a nemzeti oktatási stratégiákba való beépítés igényét és alapelveit. Ma is elfogadható az ekkor megfogalmazott definíció: „A környezeti nevelés és oktatás a környezeti értékek felismerését és a környezetre vonatkozó fogalmak tisztázását szolgáló folyamat. Törekvése olyan képességek kialakításának elősegítése, melyek szükségesek az emberek, kultúrájuk és környezetük közötti kölcsönkapcsolatok megértéséhez, a környezet-orientált magatartás, a környezeti minőség javítását célzó tudatos és felelősségteljes cselekvési készség kifejlődéséhez.” (IUCN, 1979)

Magyarországon elsősorban az Országos Pedagógiai Intézetben (OPI) és az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatalban (OKTH) folyt intenzív munka a környezeti nevelés intézményesítése és a pedagógusok e munkára való felkészítése érdekében. A környezeti nevelés 1978-tól a nevelési dokumentumokban, a természettudományi tantárgyak tanterveiben és tankönyveiben kötelező pedagógiai feladatként jelent meg. Ehhez egyre több szakmai segédanyag készült (pl. VÍZY I.-NÉ 1981, KÁRÁSZ I. 1983, SZERÉNYI M. 1982). A pedagógusok felkészítését nagy érdeklődéssel kísért, színvonalas országos szemináriumok (pl. Balatonfüred 1978, Salgótarján, 1981) is segítették (VÍZY I.-NÉ és BALOGH M. 1983). E folyamatok részeként született meg a környezet- és természetvédelmi oktatóközpontok hálózatának ötlete, amit a környezeti nevelésben élenjáró intézményekre alapozva akartak kiépíteni.

2. AZ OKTATÓKÖZPONTI HÁLÓZAT FEJLŐDÉSÉNEK CSOMÓPONTJAI

Az oktatóközpontok hálózatának fejlődésében a szervezettség, a munka színterei és eredményessége valamint az állami feladatok átvállalásának mértéke szerint viszonylag jól elkülöníthető három szakasz figyelhető meg. Az első évtizedben – még a szocialista társadalmi rendszer regnálása idején – a cél a hálózat kiépítése és a működéshez szükséges személyi és tárgyi feltételek megteremtése volt. Az 1989–90-es rendszerváltás sok tekintetben merőben más lehetőségeket hozott, bár a feladatok gyakorlatilag ugyanazok maradtak. A civil szféra robbanásszerű szerveződése az oktatóközpontokat is szorosabb együttműködésre, országos szövetségbe tömörülésre készítette. A harmadik szakasz a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Szövetségének (KOKOSZ) bejegyzésével kezdődött és ma is tart. A szövetséghez tartozás számos előnyt jelent, de kötelezettségeket is ró a tagjaira. Mivel ez utóbbit több oktatóközpont nem, vagy csak időlegesen vállalta, a kialakult hálózat jellege is módosult, hiszen gyakorlatilag háromféle státuszú oktatóközpontokból áll: a szövetség aktív tagjaiból, a tagságot szüneteltetőkből és a szövetségen kívül tevékenykedőkből.

3. ÖTLETTŐL A RENDSZERVÁLTÁSIG (1981–1990)

Magyarországon a környezetvédelmi oktatóközpont hálózat ötlete és kiépítése Szalay-Marzsó Lászlóné nevéhez kötődik. Az Országos Pedagógiai Intézet, majd később az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal munkatársaként módjában állt megismerni az akkor környezetvédelmi nevelésnek nevezett nemzetközi trendeket. Az 1980-as évek elején külföldi, elsősorban angliai, amerikai és hollandiai példák alapján, a környezet- és természetvédelmi oktatásban érdeklődést mutató és kezdeményező pedagógusokkal együttműködve dolgozták ki egy olyan hazai hálózat tervét, amelynek elsődleges feladata az oktatási intézményekhez kapcsolódóan a gyerekek természet és környezetvédelmi ismereteinek és viszonyulásainak fejlesztése volt. Kezdetben (1983) tíz intézményben (iskolák, TIT Stúdió, művelődési házak), – azokban, ahol leginkább adottak voltak a személyi feltételek – környezetvédelmi oktatóközpontot alapítottak. A tartalmi munka célirányos formálásához ún. „minimál program”-ot kapott minden induló központ, amely az alábbi főbb követelményeket rögzítette (LEGÁNY 1986).

- Az oktatóközpontban a kiscsoportos (szakköri) munka legyen az a mag, amely köré csoportosíthatók a különféle programok, ezért (környezeti) szakkört kell működtetni.
- A központoknak úgy kell működniük, hogy bemutató helyként képesek legyenek fogadni és kiszolgálni az odalátogató csoportokat.
- Tanácsadó központ feladatot kell betölteniük a környezeti oktatás-nevelésben érintett célzott közösségek számára.
- A központban folyó munka tartalmát elsődlegesen a helyi környezet határozza meg.
- A terepmunkának a tartalmi tevékenység egyik alapvető formájának kell lennie.
- A központban készült módszertani anyagok többirányú felhasználását biztosítani kell.

Komoly szervezőmunka és a technikai háttér kiépítéséhez anyagi támogatás biztosításával 1986-ban már 36, a rendszerváltás évében (1989) pedig 40 (öt évvel később pedig mintegy 90) oktatóközpont működött, amelyek vezetői és aktív munkatársai részére rendszeres tovább-képzéseket, szakmai találkozókat szerveztek. A felügyeletet és koordinációt az OKTH, később a Környezetgazdálkodási Intézet (KGI) látta el. A hálózati működést segítette a *Kapcsolat* néven változó rendszerességgel kiadott információs lap.

Az oktatóközpontokban a környezettudatos, rendkívül elkötelezett pedagógusok dolgoztak, többnyire társadalmi munkában.

Az oktatóközpontok céljai az alábbiak:

- A társadalom követelményeinek megfelelő ökológiai szemléletű világnézet megalapozása.
- A környezet- és természetvédelmi oktatási-képzési formák kipróbálása és fejlesztése.
- Az egyéni bánásmód elvének érvényesítése az önálló ismeretszerzésre, az egyéni kutatómunkára való felkészítés érdekében.
- A csoportos tevékenység hatékonyságának növelése, amelynek eredményeként más közösségi munkaformák (pl. szakköri tevékenység) hatékonysága is erősíthető.
- Az általános iskolai fakultációs program (Az ember és környezete) gyakorlati foglalkozásainak elősegítése.

Az oktatóközpontok sajátos feladatai (minimál program szerint) a következők:

- A korábban tanult ökológiai, környezet- és természetvédelmi ismeretek kiegészítése, rendszerezése, integrálása és gyakorlati alkalmazása.
- A környezetvédelem legfontosabb feladatainak megismertetése;
- A környezet fejlesztésére, a környezetkárosítás megelőzésére való nevelés.
- A helyes környezeti etikára és magatartásra nevelés.

4. HELYKERESÉS A CIVIL SZFÉRÁBAN – SZÖVETSÉG ALAPÍTÁSA (1990–1996)

A környezetügy társadalmi jelentőségét jelezte, hogy 1987-ben a kormány önálló minisztériumot (KVM) hozott létre a környezeti problémák kezelésére, amelyen belül kutatási és oktatási osztály is működött. A környezeti oktatásban-nevelésben elismerték az oktatóközpontok munkáját és évente célirányos pályázatokkal segítették a működésükhöz és főleg a programjaik megvalósításához szükséges források biztosítását. 1991-ben az oktatóközponti pályázatot nemcsak programokra, hanem új oktatóközpontok szerveződésére írták ki, és egy nem kellően átgondolt listában valamennyi pályázatnyertest oktatóközpontnak neveztek, függetlenül attól, hogy valóban rendelkeztek-e legalább a minimál program feltételeivel. Így az oktatóközpontok száma ekkor megközelítette a kilencvenet. Közülük mintegy harminc a következő pályázatnál már nem szerepelt, de tucatnyian valóban elkezdtek a komoly környezeti nevelőmunkát. A minisztérium (KTM, később KvVM) támogatta az oktatóközpont vezetők rendszeres hazai és külföldi továbbképzését is. Így került sor Angliában a British Council (1992–1993), az osztrákokkal az ARGE (1992–1995) kurzusokra vagy az izraeli tanulmányútra (1994). Közben sorra szerveződtek a környezeti nevelést a zászlójukra tűző helyi és országos civil szervezetek (pl. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete). Az oktatóközpontok formálisan és támogatottan a környezetügyi minisztériumhoz tartoztak, de a működésük támogatására egyre kevesebb forrás jutott. 1995 tavaszára érlelődött meg az elhatározás, hogy az oktatóközpontoknak is országos civil szervezeti keretek között célszerű folytatni a munkát. Az alakuló közgyűlést ez év júniusában megtartották, de a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetségének (KOKOSZ) bírósági bejegyzésre csak 1996 szeptemberében került sor.

Az egyes oktatóközpontok a szövetséghez való csatlakozásuk után is megőrizték szuverenitásukat. Így szakmai céljaik megfogalmazásában, programjaik kialakításában, környezeti, köznevelési, közművelődési törekvéseik megvalósításában önállóak maradtak. Az oktatóközpontok, vezetőik és tagjaik révén általában lakóhelyükön a civil szféra mozgatói is. Mivel többségükben nem bejegyzett civil szervezetek, a KOKOSZ biztosítja számukra a szervezeti hátteret. Az alapító okirat a Szövetség fő feladatainak röviden az alábbiakban határozza meg:

- Segítse a környezeti tudatosság és érzékenység fejlődését és a környezet-harmonikus magatartás megerősítését.
- Képviselje az oktatóközpontok hálózatát.
- Koordinálja a szövetség tevékenységét.
- Szerezzen és áramoltasson információkat az oktatóközpontok segítése érdekében.
- Alakítson ki és ápoljon hazai és nemzetközi szakmai kapcsolatokat.

A szövetség fő partnerének és támogatójának a környezetvédelmi minisztériumot tartotta, tőle és általa vállalt át különböző környezeti nevelési-oktatási, tudatformálási feladatokat, amelyre meghívásos pályázat keretében anyagi támogatást is kapott.

Az oktatóközpontok helyzete és munkája a szövetségben

Az oktatóközpontok hálózata nem azonos a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Szövetségével. A szövetségi tagsággal járó tagdíjfizetési és beszámolási kötelezettséget néhány több évtizede eredményesen működő oktatóközpont nem vállalta, így ezek nem tagként, hanem eseti együttműködéssel kapcsolódhatnak (pl. Biocén Környezet- és Természetvédelmi Klub, Terra Mater OK) a szövetség vagy valamelyik tagszervezete munkájához. A KOKOSZon belül is megkülönböztetnek aktív és tagságukat szüneteltető tagokat. KÁRÁSZ I. (2012, 2013) munkái szerint 2011-ben 71 aktív oktatóközpont működött, amelyek – bár nem egyenletesen – lefedték az ország területét (1. ábra). Fontosabb adataikat az 1. táblázat tartalmazza.

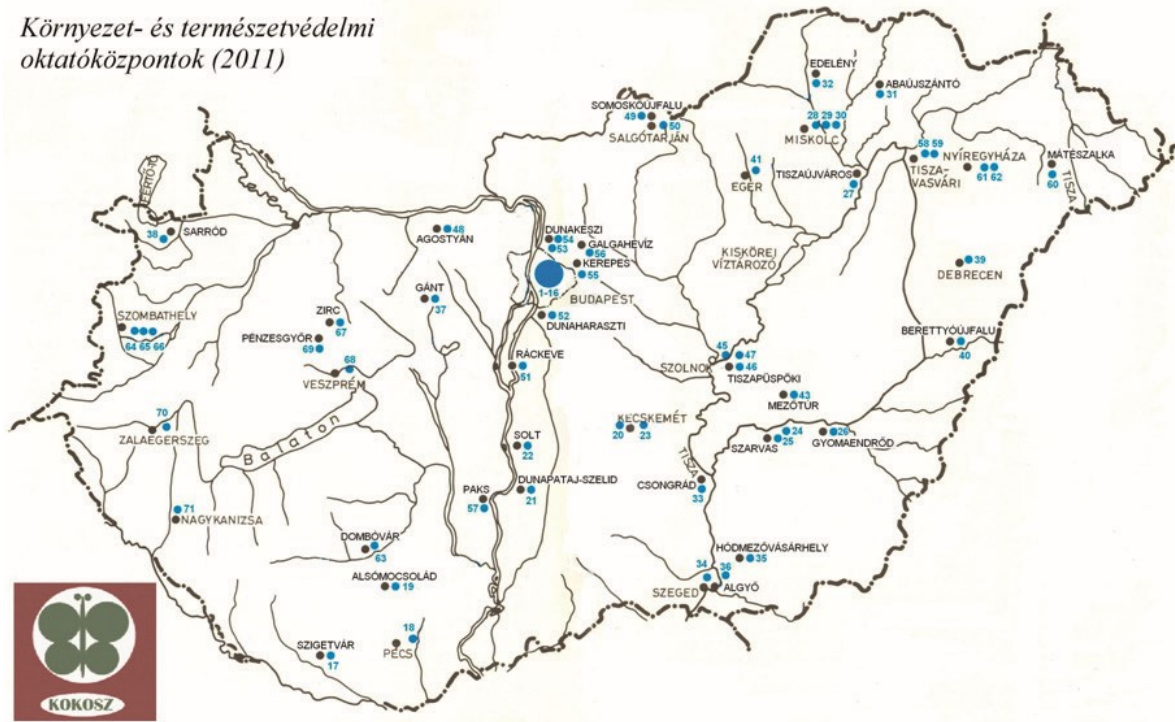
1. táblázat: Környezeti oktatóközpontok 2011-ben működési területek (főváros, megyék) és befogadó/működtető típusa szerint

Ssz.	Név	Hely	Befogadó/működtető típusa
1	XXI. ker. Összevont Óvodák Füstifecskek Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
2	Fővárosi Gyakorló Óvoda „Kékcinke” Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
3	Ady Endre Általános Iskola Ady Endre Környezetvédelmi Oktatóközpont	Budapest	Általános iskola
4	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Liget Oktatóközpont	Budapest	Múzeum
5	Missziói és Környezetügyi Központ	Budapest	Egyház
6	Bem József Általános Iskola Herman Ottó Oktatóközpont	Budapest	Általános iskola
7	TIT Stúdió Környezetvédelmi Egyesület Oktatóközpont	Budapest	Tudományos Ismeret-terjesztő Társulat
8	Micimackó Óvoda Micimackó Környezeti Nevelési Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
9	Gazdagréti Pitypang Környezetvédelmi Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
10	Zöldovi Óvoda Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
11	Zölderdő Óvoda Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
12	Fővárosi Állat- és Növénykert Oktatóközpont	Budapest	Állatkert
13	Budai Nagy Antal Gimnázium Oktatóközpont	Budapest	Középiskola
14	GESZ Napraforgó Óvoda Gilice Oktatóközpont	Budapest	Óvoda
15	Tudásforrás Alapítvány Gárdonyi Géza Általános Iskola Herman Ottó Tagiskolája Nyitnikék Oktatóközpont	Budapest	Általános iskola
16	Lágymányosi Bárdos Lajos Általános Iskola és Gimnázium Páracska Oktatóközpont	Budapest	Általános iskola
BARANYA			
17	Mecseki Erdészeti ZRt. Kikerics Természetismereti Központ	Szigetvár	Erdőgazdaság
18	Mecseki Erdészeti ZRt. Erdészeti Erdei iskola Mókus Suli Erdei Iskola és Oktatóközpont Erdő Háza	Pécs	Erdőgazdaság
19	Kölyök Fészek Erdei Iskola	Alsómocsolád	Önkormányzat
BÁCS-KISKUN			
20	Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság Naprózsa Oktatóközpont	Kecskemét	Nemzeti park
21	Lepke Üdülő és Erdei Iskolai Oktatóközpont (Szelidi-tó) Szla: Szekundum Kft	Dunapataj–Szelid	Vállalkozás
22	Természet- és Környezetvédők Solti Egyesülete Teleki Sándor Oktatóközpont	Solt	Egyesület
23	Kecskeméti Ifjúsági Otthon Parádfürdői Ifjúsági Tábor	Kecskemét	Önkormányzat
BÉKÉS			
24	Szenti István Egyetem Pedagógiai Kar Gyermekkert Oktatóközpont	Szarvas	Felsőoktatás
25	Körös-Maros Nemzeti Park Környezeti Nevelési Oktatóközpont	Szarvas	Nemzeti park
26	Pájer Kemping és Erdei Iskola	Gyomaendrőd	Vállalkozás

Ssz.	Név	Hely	Befogadó/működő típusa
BORSOD-ABAUJ-ZEMPLÉN			
27	Általános Iskola Alapfokú Művészetoktatási és Pedagógiai- Szakmai Szolgáltató Intézmény Egységes Pedagógiai Szakszolgálat Környezetvédő Oktatóközpont	Tiszaújváros	Általános iskola
28	MISKOLCI ÖKO-KÖR FAGUS Stúdió Oktatóközpont és Erdei Iskola	Miskolc	Egyesület
29	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Szakmai, Szakszolgálati és Közművelődési Intézet	Miskolc	Önkormányzat
30	Lorántffy Zsuzsanna Napköziotthonos Óvoda	Miskolc	Óvoda
31	Ilosvai Selymes Péter Általános és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	Abaújszántó	Általános iskola
32	Kokasmandinkó Oktatóközpont	Edelény	Középiskola
CSONGRÁD			
33	Környezet- és Természetvédők Csongrád Városi Egyesülete Ellésparti Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpont	Csongrád	Egyesület
34	Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Biológia Tanszék CSEMETE Erdei Iskola Oktatóközpont	Szeged	Felsőoktatás
35	Szent István Alapítvány Szent István Általános Iskola és Halmay Z. Testnevelés Tagozat Zöld Kapocs Oktatóközpont	Hódmezővásár-hely	Általános iskola
36	Algyői Általános Iskola	Algyő	Általános iskola
FEJÉR			
37	Gránás Természet- és Környezetvédelmi Oktatóközpont	Gánt	Vállalkozás
GYŐR-SOPRON			
38	Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság Oktatóközpont	Sarród	Nemzeti park
HAJDÚ-BIHAR			
39	Hortobágyi Nemzeti Park Szerkő Oktatóközpontja	Debrecen	Nemzeti park
40	Vass Jenő Óvoda és Bölcsőde KÖSZI Berettyóújfalu	Berettyóújfalu	Óvoda
HEVES			
41	Tűzliliom Környezetvédelmi Oktatóközpont Egyesület Egri Oktatóközpontja	Eger	Egyesület
JÁSZ-NAGYKUN- SZOLNOK			
42	Dériné Művelődési Központ Vásárhelyi István Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpont	Jászberény	Művelődési központ
43	Benkő Gyula Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpont Egyesület	Mezőtúr	Egyesület
44	Jászberényi Állat- és Növénykert	Jászberény	Állatkert
45	NEFAG Zrt. Erdei Művelődés Háza	Szolnok	Erdőgazdaság
46	Ördögsekér Környezetvédelmi Oktatóközpont	Tiszapüspöki	Általános iskola
47	Turisztikai és szabadidő Központ	Szolnok	Vállalkozás (szabadidőpark)

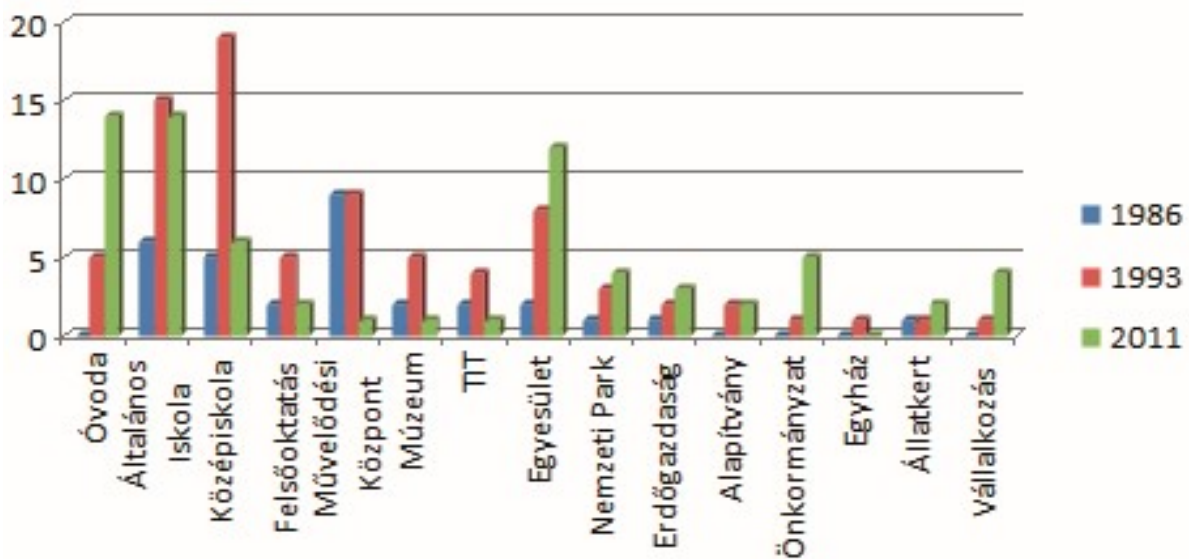
Ssz.	Név	Hely	Befogadó/működtető típusa
KOMÁROM-ESZTERGOM			
48	Természetvédelmi és Humánökológiai Oktatóközpont Ágoston-Ligeti Erdei Iskola	Agostyán	Alapítvány
NÓGRÁD			
49	Somosi Környezetnevelési Központ	Somoskőújfalu	Egyesület
50	Flóra Egyesület Oktatóközpont	Salgótarján	Egyesület
PEST			
51	Árpád Fejedelem Általános Iskola Ugró békák Oktatóközpont	Ráckeve	Általános iskola
52	Baktay Ervin Gimnázium Élővíz Oktatóközpont	Dunaharaszti	Középiskola
53	Eszterlánc Óvoda Gyöngyharmat Tagóvoda	Dunakeszi	Óvoda
54	Óvodásokkal a Természet megóvására Közhasznú Egyesület	Dunakeszi	Egyesület
55	Széchenyi István Általános Iskola FORRÁS Környezetvédelmi Oktatóközpont	Kerepes	Általános iskola
56	Galgamenti Népfőiskola	Galgahévíz	Alapítvány
57	Hétszínvirág Óvoda	Paks	Óvoda
SZABOLCS-SZATMÁR- BEREG			
58	Tiszavasvári Bölcs Bagoly Szógi Lajos Oktatóközpont	Tiszavasvári	Önkormányzat
59	Fülemüle Természetvédő Óvodai Oktatóközpont	Tiszavasvári	Óvoda
60	Esze Tamás Gimnázium Klorofill Oktatóközpont	Mátészalka	Középiskola
61	Arany János Gimnázium és Általános Iskola Szabó Lőrinc Tagintézménye	Nyíregyháza	Középiskola
62	E-misszió Egyesület	Nyíregyháza	Egyesület
TOLNA			
63	Belvárosi Általános Iskola és AMI Herman Ottó Természetvédelmi Oktatóközpont MME	Dombóvár	Általános iskola
VAS			
64	Szűrcsapó Óvoda	Szombathely	Óvoda
65	Borostyán Környezetvédelmi Oktatóközpont	Szombathely	Önkormányzat
66	Neumann János Általános Iskola	Szombathely	Általános iskola
VESZPRÉM			
67	Sziget Környezetvédelmi Egyesület Boroszlán Oktatóközpont	Zirc	Egyesület
68	Deák Ferenc Általános Iskola Bakony-Balaton Oktatóközpont	Veszprém	Általános iskola
69	Pangea Kulturális és Környezetvédelmi Egyesület	Pénzesgyőr	Egyesület
ZALA			
70	Kölcsey Ferenc Gimnázium KANDIKÓ Természetbarát Egyesület Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpont	Zalaegerszeg	Középiskola
71	Nagykanizsa Központi Rózsa Óvoda, Attila Óvoda	Nagykanizsa	Óvoda

*Környezet- és természetvédelmi
oktatóközpontok (2011)*

1. ábra: Az aktív környezeti oktatóközpontok földrajzi elhelyezkedése Magyarországon (Kárász I., 2012)

Szerte az országban jelen vannak és képviselik a környezeti nevelés, képzés, továbbképzés és közművelődés minden területét. A befogadó (működtető) intézmények/szervezetek szerinti megoszlásukat mutatja a 2. ábra. A kezdetektől napjainkig jelentős átstrukturálódás figyelhető meg. Gyarapodott az óvodákban, az egyesületi és vállalkozás keretében működők és nagymértékben csökkent a középiskolákban, a művelődési intézményekben és múzeumokban tevékenykedők száma.

2. ábra: A környezeti oktatóközpontok megoszlása és változása a befogadó intézmények (működtetők) szerint (Kárász I., 2012)

5. AZ OKTATÓKÖZPONTOK DIVERZITÁSA ÉS SOKSZÍNŰSÉGE

A KOKOSZ tagcsoportjai között meglehetősen nagy különbségek vannak. Ez egyrészt a vállalt feladatok mennyiségében és milyenségében, a folyamatos működéshez rendelkezésre álló személyi és tárgyi feltételek mennyiségében és minőségében, a befogadó intézmény által biztosított működési mozgástér nagyságában, az infrastrukturális kiépítettségben nyilvánul meg. Vannak olyan oktatóközpontok is, melyeket civil szervezetek működtetnek. Így a háttérrel is maguknak kell megteremteniük. Mindezek figyelembevételével alakították ki a szövetségben a szervezeti és működési követelményeket, amelyek mellett érvényesülhetnek az alábbiak:

- a sokszínűség: korcsoportok szerinti, módszertani stb.;
- az egyenrangúság;
- a komplementer elv: az egyes oktatóközpontok tevékenységükben kiegészítik egymást;
- a fejlődés lehetősége.

A nagyobb oktatóközpontokhoz oktatóközponti bázishelyek kapcsolódnak, amelyek később önállósodhatnak. Az egyes oktatóközpontok illetve bázishelyek jogilag egyenrangúak, csak vállalt feladataik szerint különböznek. A feladatok ellátásához szükséges KOKOSZ forrásokból is ennek megfelelően részesülhetnek.

Az oktatóközponti tevékenység négy szinten folyik: helyi (intézményi, települési), regionális (kistérségi, megyei, fővárosi), országos és nemzetközi léptékben.

Helyi szintű feladatai minden oktatóközpontnak vannak, de kb. ötven százalékuk gyakorlatilag csak ezen a szinten dolgozik: környezeti csoportot (örs, szakkör, klub) működtet, intézményi/települési szintű környezettudatosságot fejlesztő akciókat szervez és valósít meg, elsődleges feladatának tekinti a befogadó intézmény példa értékű környezettudatos működésének elősegítését és megismertetését.

Regionális szintű feladatokat is vállal az oktatóközpontok mintegy harmada, amelyek önállóan vagy együttműködve a környezet- és természetvédelmi intézményekkel és civil szervezetekkel térségi, megyei vagy akár több megyére kiterjedő regionális szintű környezettudatosságot fejlesztő akciókat, programokat szerveznek és bonyolítanak le, segítik a régiójuk helyi szinten dolgozó oktatóközpontjait és bevonják azokat különböző tevékenységekbe.

Országos szinten az oktatóközpontok kisebb hányada képes feladatokat vállalni. Ehhez már nagyobb infrastruktúra, dologi és személyi háttér szükséges. Ők szerepet vállalnak a hálózat tevékenységének koordinálásában, egy-egy célirányos, átfogó szakmai kompetenciákat igénylő munka irányításában vagy elvégzésében (pl. szövetségi szintű pályázatok, országos rendezvények, továbbképzések, szakmai segédanyagok készítése). Kapcsolatot tartanak és képviselik a szövetséget az illetékes minisztériumokkal, intézményekkel és társ- szervezetekkel való együttműködésben. Képesek nagy érdeklődést kielégítő rendszeres országos találkozók, továbbképzések szervezésére, megvalósítására. Esernyő szerepet tudnak vállalni a kisebb oktatóközpontok, helyi közösségek számára. Képesek az állami környezeti feladatokból részt vállalni és azt eredményesen megvalósítani.

A nemzetközi szintéren való mozgás elsősorban a szövetség ügyvivő testületének a feladata. Részt képezi a nemzetközi kapcsolatépítés és együttműködés, forrásteremtés nemzetközi pályázatokkal, nemzetközi szintű tapasztalatcserék szervezése és lebonyolítása valamint a szövetség képvisellete külföldön. Néhány oktatóközpont maga is képes e feladatok oktatóközponti vagy egyes részterületeken szövetségi szintű ellátására.

A KOKOSZ közhasznú civil szervezetként a környezeti oktatás-nevelés területén elismert partner, több állami feladatot évek óta színvonalasan, közmegegyezéssel lát el (pl. erdei iskolák és óvodák minősítése, országos akkreditált pedagógus továbbképzés).

A szövetség nyitott, szívesen látja sorainkban mindazokat a közösségeket, akik vállalják, és biztosítani tudják az alapszabályban és a szervezeti és működési szabályzatban megfogal-

mazott feltételeket. A jelentkezőket mindig a soron következő őszi – továbbképzés jellegű – közgyűlésen hallgatják meg, majd a tavaszi közgyűlésen döntenek a felvételükről.

6. AZ EGRİ KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELMI OKTATÓKÖZPONT

Az első felsőoktatásban működő oktatóközpont Egerben jött létre. Kárász Imre szervezte meg 1986 őszén, még a Növénytani Tanszék oktatójaként. Néhány fiatal oktató és hallgató megalakította az Egri Környezet- és Természetvédők Baráti Körét, amely az oktatóközpont bázisa volt. Az oktatóközpont azzal a fő céllal alakult meg, hogy szervezze és koordinálja a főiskolai hallgatók környezet- és természetvédelmi tevékenységét, elősegítse a leendő tanárok és a város működő tanárainak környezeti képzését és továbbképzését. Hátterként a főiskola helyet biztosított a működéshez, de anyagi eszközökkel nem támogatta azt. A központ induláskor az OKTH-tól kapott támogatást, később pedig sikeres pályázatokon nyert pénzforrásokból biztosította az egyre eredményesebb tevékenység feltételeit. Számos sikeres helyi, regionális, sőt országos akcióval és rendezvénnyel az oktatóközpont országos elismertséget szerzett. Többek között 1989-ben fő szervezője volt a „Környezetvédelem a felsőoktatásban” című országos konferenciának, 1991-ben pedig megbízták a *Környezetvédelmi Világnap* központi országos ünnepségének megszervezésével.

1992-ben a főiskola létrehozta a Környezettudományi Tanszékét. Mivel e tanszék megszervezésére és vezetésére az oktatóközpont vezetője kapott megbízást, a központ is az új tanszékhez kapcsolódott. Ezzel lehetőségei megsokszorozódtak, az addig is jelentős kisugárzása tovább erősödött, és az eddig inkább lokális jellegűből az egész Észak-Magyarországra kiterjedő regionális környezeti oktatóközponttá fejlődött. 1995-ben alapító tagként részt vett a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetségének (KOKOSZ) létrehozásában.

1998-ban a társadalmi viszonyok változásaira az oktatóközpont munkatársai és aktivistái megalapították a közhasznú Tűzliliom Környezetvédelmi Oktatóközpont Egyesületet, amely a főiskolától átvette az oktatóközpont befogadójának és működtetőjének a szerepét. Ettől kezdve a főiskolán dolgozó csoport az egyesület Egri Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontja (röviden Tűzliliom Oktatóközpont) néven működik.

Az oktatóközpont valamennyi munkatársa társadalmi munkában dolgozott, így nem jelentett gondot, hogy a tanszék és a központ sokrétű munkája számos területen összekapcsolódott, felerősítették a munka eredményeit. Legfontosabb működési területek és munkaformák az alábbiak voltak.

Működési területek és munkaformák

A Tűzliliom Egyesület helyi, regionális, országos és nemzetközi szinten egyaránt aktívan tevékenykedik. Nehéz lenne még címszavakban is felsorolni az éppen negyedszázados történetünkben megvalósult sokféle eseményt, akciót, elismerést, sikert és felejtenő pillanatot. Munkánkban az oktatóközpontok közössége általi megítélését jelzi, hogy oktatóközpontunk vezetője egyéni kategóriában, a központ pedig közösségi kategóriában elsők között megkapta a KOKOSZ legnagyobb kitüntetését, az Enikő-díjat. A továbbiakban nem működési szintként, hanem a legfontosabb működési területek szerinti csoportosításban, néhány példával szemléltetve mutatjuk be, hogy hogyan segítjük a működési területünkön élőket tudatos környezetkímélő gondolkodású és viselkedésű emberré válni. Az alkalmazott formák és módszerek általánosnak mondhatók az oktatóközpontoknál, így a mi példánkon keresztül bepillantást adunk az egész oktatóközponti hálózat munkájába.

Pedagógusok továbbképzése és folyamatos informálása

A hagyományosnak tekinthető szakmai előadások kezdeti sikereit ma már úgy lehet fenntartani, ha az előadás témája nagyon időszerű vagy kurens, és azt konzultációs lehetőség követi. A pedagógusok inkább a kötetlenebb szakmai fórumokat részesítik előnyben, ahol akár vitával is csiszolható a beszélgetés eredménye. Ilyen például a Főiskolai Környezetvédelmi Napok keretében évente megrendezett *pedagógusok fóruma*, ahol a környezeti nevelés-oktatás aktuális kérdéseit és feladatait beszéljük meg a megyéből érkező praktizáló tanárokkal. Népszerű volt a Liget Műhellyel közösen szervezett *Ligetszépe* környezeti olvasókönyv bemutatója, ahol a szerkesztőkkel is konzultálhatott a városból érkezett népes pedagóguscsoport.

Az akkreditált környezeti továbbképzések rendszeres elfoglaltságot és komoly munkát igényelnek. Társadalmi motiváció nélkül csak az elhivatott pedagógusok vállalják. Nálunk az egyéves (120 órás) *Ember és természet* kurzust kettő, az öt napos (50 órás) valódi táborban lebonyolított *Környezetvédelmi szaktábor vezető* programot pedig egy csoport végezte el. A sikeresség egyik kulcsa a résztvevők megfogalmazása szerint a gyakorlatorientáltság volt.

Kedveltek és eredményesek a *terepgyakorlatok*. Viszonylag jól igazíthatók térben és időben a jelentkezők igényeihez. Eger térsége az élőhelyek, az élővilág, a geomorfológiai formák, a védett természeti értékek szempontjából egyaránt rendkívül gazdag, így félnapos, egynapos és több napos terepgyakorlatokat egyaránt szervezünk. Legnagyobb igény az élővilág megismerését szolgáló fél-egynapos gyakorlatokra van. A környezetvizsgáló terepgyakorlatokon terepi mérőeszközökkel valamennyi környezeti elem (levegő, víz, talaj, élővilág) mérésére, vizsgálatára lehetősége van minden résztvevőnek.

Nagyon hasznosan ítélik meg a résztvevők a *külföldi terepgyakorlatokat* is, ahol az éghajlati adottságokból, a földrajzi helyzet másságából adódó élővilágbeli különbözőségek mellett az ott élők szokásaiba, viselkedés kultúrájába is bepillanthatnak. Más-más értékrenddel találkoztak a résztvevők Arizonában, a német, az osztrák, a horvát nemzeti parkokban, a Kárpát-medence (Erdély, Szlovákia) különböző vidékein, vagy Krakkóban és Auschwitzban. E természeti, épített és kulturális értékek ismerete a környezettudatosságot jelentősen befolyásolhatja.

A *terepi bemutató foglalkozások* célja a konkrét természettudományi ismeretek felfrissítése és bővítése mellett az ismeretátadás módszereinek, fortélyainak bemutatása is. A szakmai érdekességek mellett például olyan praktikus fogásokra is felhívjuk a figyelmet, hogy mit mikor célszerű fényképezni, esetleg gyűjteni, milyen célra lehet használni. Fontos szempontja a környezeti nevelésnek, hogy a természetet nem tiltással, hanem megismertetéssel, megszerrettetéssel és természetkímélő használatával lehet megvédeni.

Módszertani ötletbörzék, tapasztalatcserék szervezése, új szakkönyvek, oktatócsomagok bemutatása egyaránt segíti a megye, sőt esetenként a régióból vagy az egész ország területéről érkező pedagógusok felkészülését a mindennapi munkára. Az egyik legeredményesebb programunk a Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központtal (REC) együttműködésben szervezett *Zöld útipakk* környezetvédelemről és fenntartható fejlődésről szóló oktatócsomag megismertetésére és kipróbálására szervezett kétnapos továbbképzés volt, amelyen három helyszínen (Eger, Jászberény, Miskolc) több mint százán vettek részt és kapták meg ingyenesen a teljes oktatócsomagot.

Főiskolai hallgatók, közép- és általános iskolai tanulók aktivitálása és környezetvédelmi tevékenységük támogatása

A felsőoktatási intézményben való működés – éppen a képzés és különösen a tanárképzés eredményessége érdekében szükségessé teszi valamennyi korcsoport környezeti nevelésébe való bekapcsolását. Az egri oktatóközpont az óvodások, az általános iskolások, a középiskolások és főiskolások egy-kétezres tömegét éri el évről évre a rendezvényeivel.

A legerterjedtebb és közkedvelt tevékenységi forma e korcsoportokban a *környezeti versenyeken* való szereplés. Az elmúlt negyed évszázadban jól működő rendszerét építettük ki,

amelyben nemcsak versenyzőként, de segítő közreműködőként is részt vesznek a főiskolások. Az óvodások részére már 5 alkalommal meghirdettük a Bervavölgyi partner óvoda szervezésében a *Piciny kezekkel a Földért* Eger városi környezeti vetélkedőt, amelyen általában a város összes óvodája részt vett. A vetélkedőt mindig a Föld napja hetében rendezzük, ami felerősíti az érdeklődést. Rendkívül ötletes módszerekkel és szinte azonnal érzékelhető hatékonysággal találkoznak e versenyen az óvópedagógusok. Ezért figyeltek fel rá országosan is, és ezért tartotta 2011-ben ebben az óvodában éves továbbképzését a KOKOSZ óvodai szekciója. Sőt, a verseny bekerült az óvópedagógusokat felkészítő továbbképzési kiadványokba is (FENÉR A., 2009). A vetélkedőhöz rajzverseny és kreativitási ötletbörze is kapcsolódik, az elkészült alkotásokból pedig kiállítás készül.

Az általános iskolások részére eddig 19 alkalommal rendeztük meg a Kaán Károly Országos Természet- és Környezetvédelmi Verseny Heves megyei fordulóját. A verseny írásbeli fordulójának ideje alatt a felkészítő tanárok részére fórumot szervezünk, majd gyerekek és tanárok egyaránt részt vesznek a verseny terepi fordulóján.

A középiskolásoknak a Kossuth Zsuzsa Gimnázium szervezésében a környezeti jeles napokhoz kapcsolódva a Föld nap – Zöld nap rendezvénysorozat keretében parkrendezés, környezetvédelmi vetélkedő és rajzverseny, tanösvény-túra jelenti az aktív tevékenységet. Időnként hazai és nemzetközi környezeti versenyre is segítjük a felkészülést. Eredményeket kiváló helyezéseket érek el Németországban és itthon a Kitaibel Pál versenyen. A főiskolásoknál szorgalmazzuk és támogatjuk a környezetvédelmi és természeti értékeket feldolgozó szakdolgozatok és tudományos diákköri dolgozatok készítését.

Környezeti információs és szakértői központ

Az egeri oktatóközpont rendelkezik az országban az egyik leggazdagabb *Környezeti INFOTÁRRal*, amelyben írásos szakanyagok, audiovizuális anyagok (videofilm, hangosított diasorozat, akció forgatókönyvek) kipróbálására, megtekintésére van lehetősége, több száz kiadvány és audiovizuális anyag kölcsönözhetősége, közforgalomban nem lévő környezeti anyagok árusítása, beszerezhetőségük biztosított. Pályázaton elnyertük az angol nyelvű nemzetközi környezeti kiskönyvtárat (EE-TIPS), amely mintegy száz kötetből áll.

Hasznosak voltak az ÖKOKLUB heti összejövetelei, amelyek éveken át folyamatos konzultációs lehetőséget biztosítottak az oktatók és hallgatók számára.

A helyi sajátosságok jobb kihasználása érdekében és a terepmunka hangsúlyosabb alkalmazását segítő, 1991-ben *természetismereti tanösvényt* építettünk ki a Nagy-Eged hegyen, és ezt azóta is működteti az egyesület. Részletes bemutató (vezető) füzet is készült hozzá (KÁRÁSZ I., 1991), ami lehetővé teszi a terület önálló egyéni, kiscsoportos megismerését is. Évente több ezren keresik fel. Többszöri felújításában jelentős feladatot vállaltak a főiskolai hallgatók.

Az oktatóközpont szakembereit az oktatási és környezetvédelmi szakigazgatási szervek gyakran kérik fel módszertani szakértői tanácsadásra, előadásokra, tanácskozások levezetésére helyi, regionális és országos szinten egyaránt. E fórumok alkalmasak az oktatóközpont tapasztalatainak széles körben történő megismertetésére.

Környezet- és természetvédelmi akciók szervezése

Az oktatóközpont igyekszik állandóan fenntartani a környezetügyek iránti figyelmet. Ennek jó eszközei az akciók, amelyek évről-évre ismétlődnek (pl. Föld Napja, Madarak és Fák Napja, Környezetvédelmi Világnap), részben az aktuális, eseményekhez kapcsolódóak (pl. környezetvédelmi akadályverseny, család és környezetvédelem kiállítás, Ember a természetben című természetvédelmi hét, természetvédelmi vetélkedők stb.).

Legnagyobb akciónk az évente a Föld napjához kapcsolódó *Főiskolai Környezetvédelmi Napok*, amelynek keretében környezetvédelmi vetélkedők, a főiskolai hallgatók munkáiból

készült Természeti és kultúrtörténeti értékeink címmel kiállítás, természetismerete tanulmányutak nemzeti parkokba és Heves megye természetvédelmi területeire, Nagy-Eged hegyi tanösvény bemutató, a hallgatók előadásaival diplomázók fóruma és számos más rendezvény kerül egy vagy két hét alatt megvalósításra.

Különös színfoltjai az akcióinknak a *családi terepnapok*. Ezeket főleg az egyesület tagjainak és támogató aktivistáinak családtagjai részére szervezzük (pl. Jászberény térségébe, a Tisza-tóhoz). A „minden korosztály együttléte és megnyilvánulásai” közvetlen pozitív példaként szolgál valamennyi résztvevőnek.

7. KÖRNYEZETI KÉPZÉSI ÉS NEVELÉSI KIADVÁNYOK ÉS SEGÉDANYAGOK KÉSZÍTÉSE ÉS MEGJELENTETÉSE

Az oktatóközpont szakembereit az oktatási és környezetvédelmi szakigazgatási szervezetek gyakran kérik fel *módszertani szakértői tanácsadásra*, előadásokra, tanácskozások levezetésére helyi, regionális és országos szinten egyaránt. E fórumok alkalmasak az oktatóközpont tapasztalatainak széles körben történő megismertetésére. Leggyakrabban a terepi módszerek és a tanösvények alkalmazása témakör van az érdeklődés homlokterébe.

A hatékony környezeti nevelést segítő egyesületi kiadványok többsége éppen ezt az érdeklődést igyekszik kielégíteni. Kezdetektől készítettünk – a kor igényei szerint – hangosított diasorozatokot, videofilmeket, írásos kiadványokat és más módszertani anyagokat. Mindenki számára elérhetőek az alábbi kiadványaink:

- Természetismereti tanösvény a Bükk kapujában: a Nagy- Eged hegy (1991, 28 oldal)
- IRÁNYTŰ a terepi környezeti nevelés tervezéséhez és megvalósításához a Bükki Nemzeti Park igazgatási területén (2001, 64 oldal)
- Nagy-Eged hegy tanösvény (2001, leporelló, –)
- Heves megyei természetvédelmi kalauz (2002, 143 oldal)
- Természetismereti tanösvények Észak-Magyarországon (2003, 256 oldal)
- A fenntarthatóságra oktatás-nevelés gyakorlata – egri példák (2007, 56 oldal)
- Vásárhelyi István (1889–1968) (2011, 28 oldal)

IRODALOM

BENEDEK Á. (1998): „Én csak egy láncszem vagyok”. Cédrus, 12. szám., <http://tabulas.hu/cedrus/1998/12/muhely.html>

KÁRÁSZ I. (1983): *Az ember és környezete*. OPI, Budapest. pp 115. (Tanári segédkönyv)

KÁRÁSZ I. (2012): *A környezeti oktatóközpontok szerepe és lehetőségei a környezeti nevelésben*. Acta Academiae Agriensis, NS. Tom. XXXVIII–XXXIX. Sectio Pericemonologica, Tom. 6–7. p. 3–24.

KÁRÁSZ I. (szerk.) (2013): *Együtt az élhető környezetért*. Harminc éves a magyarországi környezet- és természetvédelmi oktatóközpontok hálózata. Tűzliliom Egyesület, Eger, pp. 1–175.

LEGÁNY A. (1986): *Környezet- és természetvédelmi oktatóközpontok Magyarországon*. (Módszerek és gyakorlatok gyűjteménye). OKTH, Budapest, p. 1–46.

SZALAY–MARZSÓ L.-NÉ (szerk.), (1993): *Környezeti nevelés, oktatás, képzés Magyarországon*. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Budapest, p.1–64.

A 90-es évek környezetvédelmi oktatásának és képzésének nemzetközi stratégiája. (1987): UNESCO-UNEP Kongresszus: *Környezetvédelmi nevelés és képzés, Moszkva*. Nexus-Nexus Reprrotechnika, Budapest, 1989., p. 1–80.

FEHÉR A. (szerk.) (2009): *A természet közelségével. Cselekvési minták az óvodai környezeti nevelés gyakorlatából*. Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége, p. 276.

Környezetvédelem a közoktatásban, (1987): *Országos pedagógiai tanácskozás dokumentumai*. OKTH, Budapest, p.1–43.

Környezeti nevelés, oktatás, képzés Magyarországon, (1993): *Szerzői munkaközösség, Környezetvédelmi és területfejlesztési Minisztérium*, Budapest, p. 1–64.

VÍZY I.-NÉ – BALOGH M. (szerk) (1983): *A környezet- és természetvédelmi nevelés tartalmi alapjai és pedagógiai módszerei*. UNESCO Környezetvédelmi Oktatási Szeminárium (Salgótarján, 1981. december 2–4.) előadásai. Második kiadás, OPI, Budapest, p. 1–182.

VÍZY I.-NÉ (szerk.) (1981): *A környezetvédelmi nevelés kézikönyve*. OPI, Budapest, p. 1–176.